

Др Најшаа Деретић, доцент
Правног факултета у Новом Саду

ЗНАЧАЈ ЈУСТИНИЈАНОВОГ КОДИФИКАТОРСКОГ РАДА У ОБЛАСТИ БРАЧНИХ ОДНОСА¹

Сажетак: Овај рад освештава улогу императора Јустинијана, који довршивши рад својих претходника (Грегоријанов, Хермојенијанов и Теодосијев кодекс...), кодификује целокупно римско право у збирци која је позната као Јустинијанова кодификација. Наравно, када говоримо о Јустинијану, имамо на уму Трибонијана и чланове његовог тима који су заслужни за настајак наведеног „највеће кодификаторског дела у времену антике, а можда и у историји права уопште“.² Кодификовањем и реформисањем брачног законодавства унео је низ новина у породичне, односно брачне односе: коначно (крвно) сродство коначно појаскује ајанско сродство и постаје важна претрека за закључење брака; шеф породице више нема „право живота и смрти“ (*ius vitae ac necis*) над члановима своје породице, укинуто је већина ајанских обреда при закључењу брака као и многе брачне сметње које су се тичале забране закључења брака између појединих пријадника највиших сталежа и особа „ниског ранга“ (*fertinae adiectae*), укинуто су и забране које су се тичале „нежења“ и „оних без деце“, а које су биле уведене још Августовим кадукарним законима.

Римско законодавство Јустинијановог доба није инсистирало ни на каквим формалностима приликом закључења брака; изражило се само да узамна сагласност младожење и невесте буде јасно изражена пред надлежним државним органом и након тога закључивао се брак. Јустинијановом заслугом заживело је схватање да је брак уговор посебне врсте са јасно из-

¹ Рад је на енглеском језику представљен на међународној научној конференцији „64th Session de la Societe Internationale Fernand de Visscher pour l'Antiquite“ која је одржана у Барселони од 28.09. – 02.10. 2010. године.

² И. Пухан, *Римско право*, Београд, 1977, стр. 120.

Треба подсетити да од друге половине трећег века, у току неколико генерација, одбрану и судбину царства преузимају ратници и владари рођени у Србији, као и шире на Балкану. Људи одрасли у Сирмијуму, Наису, Сингидунуму, одлучујуће ће утицати на даљу судбину целе Римске империје, на њену постепену трансформацију ка оној држави и друштву које је имало кључну улогу у даљем формирању средњовековне, као и модерне Европе.⁵ Јустинијан I, је владао од 527–565; рођен је као *Petrus Sabatius* али је у част свога стрица и поочима, цара Јустина (518–527) узео име Јустинијан („праведни“). На чињеницу да је Јустинијан „наше горе лист“ указује уважени српски романиста проф. др Обрад Станојевић који је своју тврдњу да је Јустинијан рођен у Тауресијуму, месту које се по неким изворима налазило у околини Лебана у јужној Србији (тзв. „Царичин град“) образложио еминентним професорима са универзитета у Единбургу – Питеру Берксу и Гранту Меклауду који су тај податак прихватили и уврстили га у предговор превода Јустинијанових Институција на енглески језик.⁶

Јустинијан као образован човек, знајући да јака држава мора почивати како на „снази оружја, тако и на праву“, довршава рад својих претходника и даје налог комисији да отпочне рад на кодификацији римског права. Јустинијан је имао основну намеру да под један свод смести све бисере вековног промишљања римске правне науке, па тако највише измена уноси у брачно, породично и наследно право.⁷ *Codex Iustinianus* осим што даје слику стања у Јустинијаново доба, преко конституција које је сам издао (*Novellae*), пружа и драгоцене податке о претходном времену, преко царских одлука преузетих од претходника (*Codex*), преко преузетих списа класичних правника (*Digesta*), преко званичног уџбеника (*Institutiones*), и преко допуњеног првобитног зборника царских одлука (*Codex repetitiae praelectionis*). Јустинијанове интервенције (тј. његовог тима) у области брачног и породичног права, „израз су тежње да се законодавном делатношћу обједине у непротивуречну целину римско право и утицаји грчког права по-

⁵ Први римски цар пореклом са Балкана био је Максимијан Трачанин (рођен око 180.) који се уздигао од обичног војника, преко центуриона до управника провинције у време имп. Александра Севера, кога је и погубио и тако постао први римски цар ниског порекла. Други римски цар пореклом са Балкана био је Гај Деције (рођен у оклопи Сирмијума), припадник локалне аристократије, вукао је порекло из Италије. Укратко, у Сирмијуму и околини је рођено шест римских царева: Трајан Деције (249–251), Аурелијан (270–275), Проб (276–282), Максимијан Херкул (285–310), Констанције II (337–361), Грацијан (367–383)... Са листе од 18 римских царева са простора Балкана и Србије посебан печат су оставили Диоклецијан, Константин Велики, Јустинијан. Опширније: Д.Лопандић, *Римски цареви са простора Србије и Балкана*. Београд, 2007.

⁶ *Berks and McLeod, Justinian's Institutes*, Cornell University Press, 1987. стр. 8.

⁷ В. Станимировић, *Брак и брачна давања у историји*, Београд, 2006, стр. 97.

зног хеленизма источних провинција и све незаобилазнија догматска схватања хришћанске цркве“.⁸

Кодификујући и реформишући брачно законодавство, Јустинијан уноси низ новина у породичне, односно брачне односе: когнатско сродство коначно потискује агнатско сродство, а започет процес опадања утицаја римске породице с краја републике има за последицу неповратно губљење позиција шефа породице у оквиру своје породице. Разлози опадања утицаја римске породице су између осталог, гомилање великог богатства и великог броја робова у рукама појединаца у време „златног века римске историје“; прихватају се нове навике које све више воде у разврат и неморал. Бракови се нерадо закључују јер људи, окружени робињама, не желе да та задовољства мењају за брак и обавезе које иду уз њега. Грамзивост је уништила поверење, поштење и остале врлине старих Римљана; уместо тога, научила је људе охолости, суровости, непоштовању дотадашњих моралних вредности.

Ограничења очинске власти и давање минималних права потчињеним лицима, започета још пре посткласичног периода, дала су видне резултате тек у време императора Јустинијана. Захваљујући процесу стварања нових принципа породичне организације и брака у њој, који је припреман кроз векове, постављају се темељи новим брачним односима. Јустинијан, иако хришћански император, заступа факултативну форму закључења брака: у којој форми ће се закључити брак зависи од личних афинитета будућих брачних другова. Јустинијановом заслугом заживело је и надживело векове схватање – да је брак уговор посебне врсте, тј. неформална лична веза мушкарца и жене са јасно израженом намером да се таква веза сматра браком. Данашњим речником речено, Јустинијан се залагао за тзв. *грађански брак*, који и данас познају сва савремена права. Римско законодавство тога доба није инсистирало ни на никаквим формалностима при закључењу брака; довољан је био само фактички заједнички живот брачних другова и њихова доказана жеља да се таква заједница сматра браком. У тадашњој пракси, брак је имао само грађански значај и био је подложен грађанској јурисдикцији, без било какве непосредне везе са црквом. Брак је закључиван по постојећим грађанским законима и тај брак уколико је био у складу са законским прописима, црква је признавала без икаквог поговора. Брак је могао бити закључен и пред свештеником али он није имао никаквих грађанских последица и сматрало се пред грађанским судом као да не постоји. Зато, да би такав брак могао имати и грађански значај, морао је бити

---

⁸ J. Lambiri-Dimakli, *Dowry in Modern Greece: An Institution at the Crossroads between Persistence and Decline (in the 1960 s)*, in Kaplan M. (ed.), „*The Marriage Bargain – Women and Dowries in European History*“, New York, 1985, стр. 163.

закључен по грађанским прописима, независно од црквеног брака. Имајући то у виду, сама црква је препоручивала својим верницима да најпре закључе грађански брак, па тек онда да се приступи свештенику који ће их благословити.

Јустинијан, заступајући факултативну форму брака, доноси *Новелу 74*, којом је била измењена дотадашња пракса да закључење брака има било какве везе са црквом. Он се обраћа средњем сталежу с препоруком да могу и у цркви да закључе брак, пред лицем које заступа интересе цркве на суду („црквени адвокат“) и пред групом духовних лица у улози сведока. При томе од средњег сталежа не захтева да иде у цркву ради венчања, већ само због израде и чувања исправе о браку. Оваква писана исправа о закључењу брака којом је потврђивано да су се „одређене године, месеца и датума, у години царевања постојећег императора са неким конзулом, конкретна лица јавила „црквеном адвокату“ и склопила брачни уговор (савез) потписан од стране „адвоката“, супружника и три до четири сведока – служила је као доказ да је брак заиста закључен, па је као таква смештана у црквену ризницу“.⁹ Јустинијаново обраћање припадницима средњег сталежа нема обавезујући карактер; значајно је, због тога што представља први корак ка зближавању грађанског и црквеног брака, јер је закључење брака делимично подвргнуто надзору цркве.

Касније, у *Новели 117*, Јустинијан чак и не говори више о припадницима средњег сталежа, већ само о лицима више класе. Једино за припаднике виших слојева (*illustres et senatores*) прописује обавезно састављање писменог документа: о *миразу* који доноси невеста младожењи и о *брачном дару* од стране младожење у корист невесте. Он се обраћа лицима вишег сталежа које издваја, руководећи се економским мотивима, а не религиозним, упућујући их на уобичајени женидбени уговор (*instrumenta dotale*) из царског доба, као доказ да је брак закључен. Прописијући да је конститутивни елеменат брачног уговора *instrumentum dotale*, Јустинијан је из корена променио брачни уговор. У поменутој Новели, за лица осталих сталежа каже се, да уколико не желе или не могу да саставе одређени документ за закључење брака, њихов брак је пуноважан услед само једне сагласности; сиромашним лицима је саветовано закључење брака уз присуство сведока или уз црквени благослов (венчање).

Црквени благослов као правна форма закључења брака, у време Јустинијана, има факултативни карактер; у обавезном облику појавиће се касније у Зборнику царева Лава Исавријског и његовог сина Константина Копронима 726. године. Са њима отпочиње жива законодавна активност византијских царева који су били дубоко прожети идејом хришћанства, та-

⁹ С. Троицки, *Хришћанска филозофија брака*, Београд, 1934, стр. 166.

ко да се у њиховим новелама налазе многи трагови хришћанског учења о браку. Свечане речи које су младенци изговарали при закључењу брака са *manus*-ом: „*Ubi tu Gaius ibi ego Gaia*“ („Где год будеш ти с њобом бићу и ја“), бивају замењене новим речима: „*Нек онај ко је блаословио свадбу у Кани Галилејској – блаослови и вас. Волиће се као муж и жена. У им е Оца, Сина и Светиој Духа. Будиће једно и у овом и у наредном животију. Сада и Заувек*“.¹⁰

Услови за пуноважност закљученог брака

У време Јустинијана брак је био правним прописима уређена моногамна заједница живота између мушкарца и жене. И док је у старом праву жена после удаје постајала лице *alieni iuris* које је директно било подложно заповестима *pater familias*-а, у класичном и посткласичном праву нестало је директне зависности жене од *pater familias*-а и мужа. Јустинијан полази од Модестинове дефиниције брака па каже да је брак „веза мужа и жене и заједница целокупног живота, сједињење по божанском и људском праву“,¹¹ односно да је то „веза између мужа и жене која садржи трајну животну заједницу“.¹²

Правоваљани римски брак могла су закључити само лица којима је признат *ius conubii* (брачна способност); имали су је и даље само римски грађани и стари латини (*latini veteres*) уз ограничења сада за припаднике група везаних за занимања. Сходно томе, у Јустинијаново доба, важио је пропис да се „не може закључивати брак са било којом женом и да треба избегавати нека венчања“.¹³ тј. „грађани се римски правоваљано венчавају када се по прописима закона удруже мушки одрасли и одрасле жене били они старешине или синови у фамилији“.¹⁴

И у Јустинијаново доба морали су бити испуњени услови у погледу различитости полова и у погледу сагласности воља. Тако се брак закључивао простим споразумом (*nudus consensus*) који би постигли будући брачни другови (вереник и вереница), о томе да желе да живе заједно. Више није услов за закључење брака – сагласност *pater familias*-а,

¹⁰ *Еклоја*, II, 1, 3, 8

¹¹ Dig. 23.2.1.: „*Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio*“.

¹² Inst. 1.9.1: „*Nuptiae autem sive matrimonium est viri et mulieris coniunctio, individuum consuetudinem vitae continens*“.

¹³ Inst. 10.1: „*Erga non omnes nobis uxores ducere licet: nam quarundam nuptiis abstinendum est*“.

¹⁴ Inst. 1.10.1: „*Iustus autem nuptias inter se cives Romani contrahunt, qui secundum praecepta legum coeunt masculi quidem puberes, feminae autem viropotentes, sive patres familias sunt sive filii familias*“.

што недвосмислено указује на губљење позиције *pater familias*-а у оквиру породице. Воља за закључење брака морала је бити слободно изражена потпуна, свесна и несумњива; морали су је изразити сами супружници лично и истовремено и то у оном тренутку када је брак закључен. Уколико се ради о лицима *alieni iuris* у Институцијама је садржана одредба која каже да „ако су синови у фамилији, треба да добију сагласност родитеља; то захтева и природни и грађански закон“.¹⁵ Али је исто тако било одређено да лица која имају децу под својом влашћу, па им неосновано забрањују да се ожене или удају, могу бити присиљени од стране конзула или управника провинције да дозволе закључење брака и да дају мираз.¹⁶

Из Улпианове реченице да „брак...настаје не заједницом (постеле) него сагласношћу воља“¹⁷, произилази да је поред несумњиво изражене сагласности воља вереника (*solo consensus*), била неопходна и *affectio maritalis* – доказана жеља (намера) да се заснована заједница сматра браком. Под „доказаном жељом“ подразумевало се да узајамна сагласност младожење и невесте буде јавно и јасно изражена и након тога закључивао се брак. Задржан је народни обичај да се постигнута сагласност, како у погледу заједничког живота, тако и у погледу природе те заједнице, изрази у форми свечаног довођења веренице у вереникову кућу (*domum deductio*). Чин довођења жене у мужевљево кућу (*deductio in domum mariti*) представљао је моменат закључења брака.

Брачне сметње (*impedimentum matrimonii*)

Јустинијан је реформисао брак у том смислу што је: укинуо већину паганских обреда при закључењу брака, што је укинуо неке од ранијих брачних сметњи, што је увео и неке нове забране (као на пример – разлика у вери), а да су при томе задржане већина брачних сметњи из класичног периода (постојећи брак, малолетство, душевна болест, сродство, прељуба, брак татора и старатеља, брак гувернера). При разматрању брачних сметњи уобичајено је да се оне сврставају или у апсолутне или у релативне брачне сметње.

¹⁵ Inst. 10.: *Dum ta men filii familias et consensum habeant parentum, quorum in potestate sunt, nam hoc fieri debere et civilis et naturalis ratio suadet in tantum*; превод: Л. Бакотић, *Јустинијанове институције*, Београд, 1912, стр. 22.

¹⁶ Dig. 23.2.19: *Capite trigesimo quinto legis Iuliae qui liberos quos habent in potestate iniuria prohibuerint ducere uxores vel nubere, vel qui dotem dare non volunt ex constitutione divorum Severi et Antonini, per proconsules praesidiesque provinciarum cognitur in matrimonium collocare et dotare. Prohibere autem videtur et qui condicionem non quaerit.*

¹⁷ Dig. 35.1.15: *...Nuptias enim non concubitus, sed consensus facit...*

Апсолутне брачне сметње

Душевна болесѝ – онемогућава закључење брака, „јер је за то потребна сагласност воља, али не раскида раније закључени брак“¹⁸ Да би била сметња за закључење пуноважног брака, душевна болест је морала да постоји у моменту закључења брака (као и у претходним периодима). Знало се да душевно болесно лице не може да допринесе рађању здравог нараштаја и да не поседује свест и вољу који су непоходни да би се схватиле правне последице изјављене воље.

Малолетсѝво – Процену о томе да ли је неко полно зрео за брак или не, не даје више *pater familias* на основу физичког прегледа тела сваког од кандидата понаособ. Брачна зрелост се у овом периоду утврђивала на основу објективног критеријума; полну зрелост за брак мушкарци су стицали са навршених четрнаест година, а жене са навршених дванаест година старости.¹⁹

Брачносѝ – И брак без *tutus*-а који преовладава у овом периоду, заштивао се на моногамији; „онога ко истовремено има две жене, изван сваке сумње пратила је инфамија“, стоји у Кодексу.²⁰ С обзиром да је у Риму овог доба постојала је претпоставка у корист брака; свако стално полно живљење пуноправних мушкараца и жена сматрало се браком. Иако се по спољашњем изгледу брак није разликовао од конкубината, који је такође био трајна веза између мушкараца и жена, конкубинат је био нека врста „брака нижег ранга“ јер таквој вези недостатаје намера (*affectio maritalis*) да се живи као муж и жена; односно „конкубина се разликује од супруге према склоностима“, како каже Пауло у својим Сентенцијама (2, 20). Занимљиво је да нису саме странке морале доказивати да су у браку, већ је треће заинтересовано лице морало доказати да постоји нека сметња да се дотична веза сматра браком. При доказивању да је одређена заједница двоје људи супротног пола – брак, држава се задовољавала минимумом; за ово је било потребно на пример, фактичко живљење у току једне године, искази сведока о престанку странака за брак или њихово међусобно ословљавање са господине (*dominus*) и (*domina*) госпођо.²¹ Јустинијан је у овом

¹⁸ Dig. (Pauli), 23.2.16, 2.: *Furior contrahi matrimonium non sinit, quia consensus opus est, sed recte contractum non impedit.*

¹⁹ Dig. 23.2.4: „...minorem annis duodecim nuptam tunc legitimam uxorem fore, cum apud virum explesset duodecim annos“. С. 5.60.3: „...quemadmodum feminae post omlotos duodecim annos omnimodo pubescere iudicantur, ita et mares post excessum quattuordecim annorum puberes existimentur indagacione corporis inhonesta cessante“;

²⁰ С. 9,9,18.: *Eum qui duas simul habuit uxores sine dubitatione comitatur infamia. In ea namque re non iuris effectus, quo cives nostri matrimonia contrahere plura prohibentur, sed animi destinatio cogitatur.*

²¹ Nov. 74.4.: *...Qui vir vocabat dominam contraherentem et iustum illa similiter nominabat, et sic eis finguntur matrimonia non pro veritate confecta...Quisquis autem in abiecta degit vi-*

ословљавању видео једну од разлика између брака и конкубината. Тако, када се стране у заједници међусобно ословљавају са господине и госпођо – онда постоји брак; нема ли тога – онда је таква заједница конкубинат. Радње које су говориле да ли се ради о браку су и извршаваће било којег брачног обреда или састављање женидбеног уговора, односно документа о миразу.

Релативне брачне сметње

Нечасџан живоџи и џонижавајуће занимање – У време принципата, Јулијевим законом (*Lex Iulia maritandis ordinibus*) било је забрањено сенаторима и њиховим потомцима да закључују бракове са особама које воде нечастан живот или се баве нечасним занимањем. И у посткласичном периоду задржана је наведена забрана закључења брака слободно рођеним Римљанима са особама недоличног понашања или озлоглашеним (*turpis persona*), под којима су се подразумевали: проститутке, гладијатори, власници јавних кућа одн. подводицице, прељубнице.²² У првом периоду посткласичног права (пре Јустинијана), жене са којима није било дозвољено закључити брак, јер су водиле нечастан живот и бавиле се понижавајућим занимањем (по тадашњим мерилима), биле су: робиње, либертинке, *scaenica* – глумица која је третирана као проститутка, *tabernaria* – она која је водила крчму и због тога третирана као подводицица, кћери такве жене, кћери крчмара (*tabernarius*-а) који је такође третиран као подводач (без обзира да ли оне раде у крчми или не), кћерка подводача уопште, кћерка учесника спектакла у арени (*harenarius*-а), посебно кћерка гладијатора, као и жена која се бавила јавном трговином.²³ Уколико би се и поред изричите забране са таквом женом закључио брак, исти је био ништав, а деца из таквог брака нелегитимна.

У време владавине Јустинијана укинута је забрана закључења брака припадницима високих друштвених кругова (сенаторима) са лицима нижег ранга, чиме је била отклоњена важна друштвена препрека за закључење брака. Као доказ да је допустио закључење брака женама „ниског ранга“ (*feminae adiectae*) са припадницима виших слојева друштва, у изворима се наводи верски обојен одговор Јустинијана на питање: „Ако неко има за жену ослобођеницу и буде одликован у служби, буде уписан у сенаторе – да ли се брак раскида, пошто *lex Papia* не допушта закључење брака из-

ta, parvae quidem substantiae dominus consistens in nivissima vero vitae parte iacens, habeat etiam in his licentiam...

²² Dig. (Ulpianus), 23.1.12, 1: *Tunc autem solum dissentiendi a patre licentia filiae conceditur, si indignum moribus vel turpem sponsum ei pater eligat.*

²³ R.Astolfi, *Femina probrosa, concubina, mater solitaria*, SDHI, 31, 1965, стр. 40

међу сенатора и ослобођенице²⁴. У Кодексу се износи став да овакав брак не треба да буде раскинут, речима: „ми поштоваоци божанске воље не допуштамо да у оквиру истога брака мужевљева срећа буде несрећа за жену.“²⁵ Јустинијан је доношењем наведене конституције допустио закључење брака сенаторском реду без обзира на пол са ослобођеницима.²⁶

У дугогодишњој римској историји занимање глумице је третирано као понижавајуће, срамотно занимање. Заслугом Јустинијана, статус глумице се променио у том смислу што је од његовог времена дозвољено закључење брака бившим глумицама и њиховим кћерима са припадницима највишег сталежа.²⁷ Поменутој категорији жена олакшан је живот и раније, у време владавине Јустина (529. – 523. год.) који је допустио глумици која је престала да се бави глумом и њеној кћери, као и кћери умрле глумице – да закључе брак, уз услов да за то добије одобрење императора; Јустинијан иде даље са олакшицама и 534. год. укида захтев за одобрењем императора.²⁸ Од тада бивше глумице, њихове кћерке и кћерке покојне глумице могу да закључују брак како са „либертинима“, тако и са слободно рођенима, па и с онима који заузимају и највиши друштвени положај. Тај његов поступак може да послужи као још један доказ, како се у римском друштву круг брачних сметњи и забрана одређивао према потребама и интересима римских владара. Јустинијан је дејство Јулијевог закона (за припаднике високих друштвених редова, којим је било забрањено сенаторима и њиховим потомцима да закључују брак са особама које воде нечастан живот или се баве понижавајућим занимањем), укинуо из личних разлога, како би се оженио Теодором, која је према неким изворима имала најниже могуће порекло; „родила се у циркусу, где јој је отац био слуга, а она се касније бавила свим и свачим и између осталог, била је и чувена куртизана Константинопоља“.

²⁴ C.5.4.28: *Si libertam quis uxorem habeat, deinde inter senatores scribatur dignitate illustratus, an solvatur matrimonium, apud Ulpianum querebatur, quia lex Papia inter senatores et libertas stare conubia non partitur.*

²⁵ C. 5.4.28,1.: *Nos igitur dei sequentes iudicium non patimur in uno eodemque conubio mariti felicitatem uxori fieri infortunium, ut, quantum vir in altum tollatur, tantum et coniux desrescat, immo magis penitus depereat.*

²⁶ Nov. 78. 3.: *...Libertas enim matris et insuper documentum nuptiale sobolem liberam et ingenuam et patri succedentem demonstrabunt*

²⁷ C. 5.4.23.(3): *Sed etsi mulieres post divinum rescriptum ad preces earum datum ad matrimonium venire distulerint, salvam eis nihilo minus existimationem servari praecipimus tam in aliis omnibus quam ad transmittendam quibus voluerint suam substantiam et suspiciendum sibi legibus ab aliis relictam vela b intestato delatam hereditatem.*

²⁸ C. 5.4. 23 (4): *Similes vero tale merentibus ab imperatore beneficium mulieribus illias etiam esse volumes, quae dignitatem aliquam, etssi non serenissimo principi supplicaverunt, ultronea tamen donatione ante matrimonium meruerint, ex qua dignitate aliam etiam omnem maculam, per quam certis hominibus legitime coniungi mulieres prohibentur, aboleri penitus oportet...*

Положај *гувернера* је и даље био препрека за закључење пуноважног брака из истих разлога као и у класичном периоду; гувернер провинције није могао да закључи брак са женом из те провинције, јер су разлози државне службе тако налагали; данашњим речником речено гувернер би учинио злоупотребу службеног положаја. Позадина тога било је веровање, да би се гувернери тим чином, осилили и постали мање послушни према држави коју су представљали и чије су интересе требали да штите. Овом забраном се желело да се предупреди да тазбина буде преча од интереса државе.

У Јустинијаново доба које је увелико под утицајем хришћанства, установе Августовог брачног законодавства из класичног периода (*capacitas, celibat, orbi*)²⁹ – немају никаквог значаја. Сада се на *celibat* (нежењство) не гледа као на некакво огрешење о правне и моралне норме, већ се оно под утицајем хришћанства фаворизује, и истиче се чедност као једна од највиших врлина. Текст Константинове конституције из 320. год. којим се и формално ослобођају санкција нежење и они без деце – преузима Јустинијан и налази му место у Кодексу.³⁰

Сродство – Јустинијановом заслугом когнатско сродство коначно избија у први план и постаје веома важна препрека за закључење пуноважног брака. Тако, није се могао закључити брак између предака и потомака, без обзира у ком се степену крвног сродства налазили (*Ulpianus, Reg. 5, 6.*). Другим речима, није се могао закључити брак између крвних сродника у узлазној и силазној линији (оца и кћери, деде и унуке, мајке и сина, бабе и унука). Није могао закључити брак између побочних сродника, (брата и сестре, било да су од истог оца и исте мајке или само једног од њих двоје). Најпре је Константин укинуо дотадашњу праксу закључења брака са крвним сродником у побочној линији до четвртог степена (брак са братаницом, сестричином, а такође ни са братовљевом, односно сестрином унуком), што је важило у време императора Клаудија (41.–54. год., како би закључио брак са братаницом Агрипином). Јустинијан је у својим Институцијама прихватио ову забрану као правило, па је полна веза побочних сродника поново проглашена инцестом.³¹ Наведеном забраном се

²⁹ Император Август је борећи се за морални препород друштва и спроводећи својеврсну демографску реформу – законским путем санкционисао масовне појаве нежењства (*celibat*) и брака без деце (*orbi*), не дајући им између осталог *capacitas* (способност стицања по основу тестаментa).

³⁰ С. 8.57(58).1.: *Qui iure veteri caelibes habebantur, imminentibus legume terroribus liberentur atque ita vivant, ac si numero maritorum foedere fulcirentur, sitque omnibus aequa condicio capessendi quod quisque. Nec vero quisquam orbis habeatur: proposita huic nomini damna non noceant...*

³¹ Inst. 1.10.2: *“fratris vel sororis filiam uxorem ducere non licet, sed neptem fratris vel sororis ducere quis potest quamvis quarto gradu sunt”*.

желело да се прекине са праксом да у царским породицама ближи сродници од четвртог степена склапају бракове, како на римски престо не би долазили махнити и најблаже речено чудни владари.

Кодификујући и реформишући брачно законодавство, Јустинијан поред *крвној сродство* као препреке за закључење пуноважног брака, уводи и *трађанско сродство* (установљено путем усвојења). Тако, није могао бити закључен брак између усвојитеља и усвојеника, како у времену док траје усвојење, тако и након престанка усвојења. Када би усвојилац еманциповао усвојеницу, није ни тада могао закључити пуноважан брак јер се сматрало да му је усвојеница већ једном, а то значи заувек, постала поћерка; са усвојеницом свога оца, син је могао да закључи брак једино уколико би усвојење било раскинуто, а усвојеница (полусестра) била еманципована.³²

Туторство је и у посткласичном периоду било важна сметња за закључење брака. Тако је било забрањено тотору да узме штићеницу за жену, како за себе, тако и за свога сина. За то су постојала два разлога: као прво, тотор је замењивао родитеља и још увек се сматрало да је супротно моралу узети кћер за жену,³³ други разлог је био такође важан и састојао се у намери да се обавезе тотор на савесно обављање те улоге; да се предупреду евентуалне злоупотребе у вези са имовином штићенице (јер је тоторство превасходно и заснивано како би се заштитила њена имовина). Ова забрана се односила не само на тотора и његову штићеницу, већ и на тоторовог сина и тоторовог унука и штићенице.³⁴ Такође, између старатеља и његове пупиле, односно старатељевог сина и пупиле која није навршила двадесет шест година старости – није могао бити закључен пуноважан брак.³⁵

У погледу *тазбинској сродства*, Јустинијан је говорио да из обзира према тазбини треба избегавати закључење брака са тазбинским сродником у другом степену: пасторком или снахом, јер обе спадају у ред кћери; такође, треба избегавати закључење брака са таштом или маћехом.³⁶ Уко-

³² Inst. 1.10.1.: ...*Et haec adeo ita sunt it, quamvis per adoptionem parentum liberorumve loco sibi esse coeperint, non possint inter se matrimonio iungi, in tantum ut etiam dissolute adoption idem iuris maneat: itaque eam quae tibi per adoptionem filia aut neptis esse coeperit, non poteris ducere, quamvis eam emancipaveris.*

³³ Dig. 23.2.14.2: "...*quoiam in contrahendis matrimoniis naturale ius et pudor inspiciendis est: contra pudorem est autem filiam uxorem suam ducere*".

³⁴ Dig. 23.2.59: "*Senatus consulto, quo cautum est, ne tutor pupillam vel filio suo vel sibi nuptum collocet, etiam nepos significatur*".

³⁵ Dig. 1.66: "*Non est matrimonium, si tutor vel curator pupillam suam intra vicesimum et sextum annum, non desponsam a patre nec testamento distinatam, ducant uxorem vel eam filio suo iungati; quo facto uterunque infamatur*".

³⁶ Inst. 1.10. (6,7): *Adfinitatis quoque veneratione quarundam nuptiis abstinere necesse est. ut ecce privignam aut nurum uxorem ducere non licet, quia utraeque filiae loco sunt. Quod scilicet*

лико би и поред свих забрана, ипак био закључен брак, исти није производио правно дејство – није био пуноважан. Нису се признавали ни муж ни жена, ни венчање, ни брак, ни мираз; деца из оваквог брака су ванбрачна и прате судбину мајке, а не оца, итд.³⁷

Прељуба – Прељуба је у првом делу посткласичног периода, још увек под снажним утицајем Августовог закона *lex Iulia de adulteriis*, који третира овај проблем. Прељуба и даље представља озбиљну препреку за закључење брака, па они који су повредили обавезу брачне верности, нису могли да закључују правоваљани римски брак. Константин у својој конституцији из 334. године (Књ. II, глава 15, параграф 1. Теодосијевог кодекса), сматра да је прељуба жене најтежа од свих грешака које жена може да учини, односно да је „прељуба исто што и злочин против бога“, и за тај деликт је предвидео смртну казну; уколико би муж одлучио да жени поштеди живот, прељуба је служила као један од разлога за развод брака.³⁸ Јустинијан у прељуби види прекршај³⁹, али сматра да „прељубница није недостојна људског интересовања и сви његови напори су усмерени на то да је натерају на кајање; муж није више приморан као раније да отера своју жену прељубницу пре него што покрене поступак за утврђивање прељубе и увек јој може опростити, чак и после осуде жене.⁴⁰ Да би закључени брак престао да постоји мора се најпре утврдити прељуба и иста осудити. Јустинијанов став према прељуби је ублажен; за прељубу је предвидео затварање жене у манастир привремено (до две године); ако јој у том периоду муж опрости, она му се придружује и брак се наставља; уколико јој не опрости, или ако муж умре у наведеном периоду од две године, жени се обрије глава и у неком манастиру остаје до краја живота.⁴¹ Околност да је муж могао опростити жени прељубу чак и после осуде жене, за то доба је несумњиво новина.

Разлика у вери – била је нова брачна сметња коју је увео Јустинијан реформишући брачне односе. У почетку појаве саме религије, хришћанство није ни примећивано; због многобожачке религије Римљана владала

---

cet ita accipi debet, si fuit nurus aut privigna: nam si adhuc est, id est si adhuc nupta est filio tuo, alia ratione uxorem eam ducere non poteris, quia eadem duobus nupta esse non potest: item si adhuc privigna tua est, id est si mater eius tibi nupta est, ideo eam uxorem ducere non poteris, quia duas uxores eodem tempore habere non licet...

³⁷ Inst. 1.10.(12): *Si adversus ea quae diximus aliqui coierint, nec vir uxor nuptiae nec matrimonium nec dos intellegetur; itaque ii qui ex eo coitu nascuntur in potestate patris non sunt, sed tales sunt, quantum ad patriam potestatem pertinent, quales sunt ii quos mater vulgo concepit.*

³⁸ C.Th.II,15,1.

³⁹ C. 9.9.22. : *Si ea quae tibi stupor cognita est passim venalem formam exhibuit ac prostitute meretricio more vulgo se praebuit, adulterii crimen in ea cesset.*

⁴⁰ Наведено према: М. Младеновић, *Развод брака*, Београд, 1964, стр. 50.

⁴¹ М. Младеновић, исто.

је прилична верска толерантност у сваком погледу, па и у погледу закључења брака; закључење брака није толико зависило од вероисповести колико од сталешке разлике. Када је наступио период прогона хришћанства, присталице те нове вере су стављене ван закона или под изузетне законе, као непријатељи људског рода. Прогон је започео Деције (249.– 251. год.), да би га наставили остали императори, посебно Диоклецијан, који издаје 303. год. први едикт против цркве. Диоклецијанов некадашњи сувладар, Галерије је 311. године прогласио мир и толеранцију. Црква у том периоду и није била опасна по државу јер није тежила никаквом социјалном преврату или револуцији. Чак, позивајући робове да поштују своје господаре, а остале да се покоравају власти, црква је радила на очувању постојећег друштвеног поретка. Тако је држава све више падала у опортунизам, правећи компромис између хришћанских идеала и римске државе. Све је то резултирало тиме, да је Константин Велики, *Миланским едиктом* из 313. год., прогласио верску толеранцију, признајући хришћанству, односно хришћанској цркви, равноправност са осталим религијама у Царству. Није се стало на томе, већ је он у току своје владавине, разним погодностима и обилном материјалном помоћи, омогућио цркви да се релативно брзо претвори у најзначајнију, а 380. године (триста година након свог постанка) и једину дозвољену државну религију у Царству.

Миланским едиктом Константина Великог, дошло је до промена у самом гледању на брак. Држава је до тог времена брак третирала као уговор, а сада се код закључења брака почиње водити рачуна о вери. С обзиром да је током средњег века, вера коју је проповедала црква играла огромну улогу у животу свих друштвених слојева, догодило се да хришћанска црква измени римско схватање брака као уговора, својом доктрином о браку као уговору и „светој тајни“.⁴² У вези са тиме, црква ће створити правила којима је прописала обавезну црквену форму закључења брака, што су и државе средњег века прихватиле. У одредбама канонског права срећемо се са схватањем да је „само човек створен према слици божјој“, тако да жена треба да буде подређена мушкарцу; готово роб и служавка. То је допринело да статус жене, као роба и служавке подређене мужу, буде присутан кроз цео средњи век, па и кроз нови век, у многим државама и до данашњих дана. Тек ће са француском буржоаском револуцијом отпочети борба око смене црквеног брака – грађанским браком, који признају скоро сва модерна законодавства.

Црква није правила разлику између слободних и неслободних људи, али јесте између верника и неверника (што су по њима били Јевреји, на пример).

---

⁴² Познато је да се велики део верског живота у средњем веку заснивао на тзв. *свештим тајнама* којих је већ од XIV века било седам: крштење, посвећење (кризма), причешће, покора, последње миропомазање, божје заповести и брак.

У Јустинијаново доба разлика у вери, постаје једна од најважнијих сметњи за закључење пуноважног брака. Он преузима забрану Константина, издату 339. год., (којом се забрањује закључење брака између хришћана и јудејаца, под претњом смртне казне)⁴³ као и конституцију цара Валентијана II, Теодосија и Аркадија (издата 388. год.) у којој се истиче следеће: „Нека ниједан Јеврејин не узме хришћанку за жену, нити Јеврејка да ступи у брак са хришћанином; уколико неко нешто од овога ипак учини, одговараће као да је учинио кривично дело – прељубе. Свакоме без разлике дозвољено је да у оваквом случају поднесе тужбу“.⁴⁴ Наведени пример је један од доказа о настојању цркве да брак као институцију држи под контролом; брак који би био закључен између хришћанина и јудејке није сматран пуноважним, већ се на њега гледало као на обичну прељубу која се на основу јавнога мишљења могла гонити и казнити. Тужба која се могла подићи у том циљу имала је карактер *actio popularis*, што је значило да ју је могао подићи сваки грађанин јер се радило о општем интересу који је требало заштитити. Имала је пенални карактер; казна је изражавана кроз новчани износ. Одредба наведене конституције је најпре преко Јустинијановог зборника, а потом кроз Базилеке, па Номоканона – постала опште важеће црквено правило.

На хришћански карактер брака у време Јустинијана упућују многе одредбе Јустинијанове кодификације; поступак и пратеће радње које иду уз закључење брака, биле су регулисане одредбама Институција, Дигеста, Кодекса и Новела. Посебно се у Дигестама говори о веридби, о миразу, о предбрачном поклону и самом браку.

Веридба (*sponsalia*)

О веридби се говори у Дигестама, где се каже да је „веридба (*sponsalia*) дојовор, међусобно обећање будућег брака“.⁴⁵ На другом месту стоји да „веридба као и брак, настаје сагласношћу оних који их закључују; с тога је потребно да се и кћерка сагласи“.⁴⁶ Новину представља околност да се веридба није више морала закључивати у облику стипулације (изговарањем свечаних речи), већ неформално⁴⁷ – путем пољупца, пред рођацима и пријатељима.

⁴³ C.Th. 14.8–6: “*Capitali periculo subiugentur*“.

⁴⁴ C.1.9.6: Impp. Valentianus, Teodosius et Arcadius: *Ne quis christianam mulierem in matrimonium iudaeus accipiat neque iudaeae christianus coniugium sortiatur. Nam si quis aliquid huiusmodi admiserit, adulterii vicem commissi huius crimen obtinebit, libertate in accusandum publicis quoque vocibus relaxata...*

⁴⁵ Dig. 23.1.1: “*Sponsalia sunt mentio et repromissio nuptiarum futurarum*“.

⁴⁶ Dig. 23.1.11.: “*Sponsalia sicut nuptiae consensu contrahentium fiunt: et ideo sicut nuptiis, ita sponsalibus filiam familias consentire oportet*“.

⁴⁷ Dig. 23.1.4.: *Sufficit nudus consensus ad constituenda sponsalia* – „За закључење веридбе довољна је неформална сагласност воља“.

Да веридба добија на озбиљности, може се видети и из правила да се неверност веренице третира као прелуба; у случају да се не раскине стара веридба, а да се закључи нова веридба – такво лице добија епитет инфамног лица. Забрањен је био брак између сина и веренице оца, и обрнуто, између оца и веренице сина; затим између једног брата и веренице другог брата, као и између вереника и мајке веренице.⁴⁸ Титор и старатељ пупиле, као и њихова деца, такође су проглашавани инфамним уколико би свој положај искористили па закључили веридбу са истом.⁴⁹ Временско ограничење веридбе које је увео Август, прихватио је и Јустинијан, који предвиђа рок трајања веридбе од две године за веренике који се налазе у истој територијалној јединици, односно у истој провинцији; важно место заузима установа *arrha sponsalia*, као нека врста капаре, гаранције за случај раскида веридбе; капару је плаћао онај ко би изневерио задату реч.⁵⁰ О судбини дарова које су дати приликом веридбе говори преузета конституција Константина где између осталог стоји „да од дарова који су дани *osculo interveniente*, половина припада вереници, односно њеним наследницима, ако вереник или вереница умру пре брака“.⁵¹

Мираз (*dos*)

Мираз опстаје у Византији дуго, с тиме што су од времена Јустинијана мужеви додавали миразима *donatio propter nuptias* у висини унетог мираза у брак. У Јустинијановом праву срећемо се са знатним ограничењем мужевљевих права над добрима која је примио на име мираза. Муж више не може пуноважно отуђити непокретности које су му дате на име мираза, без обзира да ли се налазе у Риму или провинцији; чак и у случају да се жена сагласи са тим.⁵² Мираз (*dos*) остаје својина жене (*res mulieris*), а муж стиче само право уживања над миразним добрима. То је значило да је муж стицао право да управља и убира плодове са жениних непокретности ради коришћења за заједничке брачне потребе. При томе је морао да се понаша као добар дома-

⁴⁸ Inst. 1.10.2.: *Inter eas quoque personas, quae ex transverso gradu cognationis innguntur, est quaedam similis observation, sed non tanta. sane enim inter fratrem sororemque nuptiae prohibitaе sunt, sive ab eodem patre eademque matre nati fuerint, sive ex alterutro eorum...*

⁴⁹ C. 5.6.7.: *...Si tutor vel curator pupillam vel adultam quondam suam sibi vel filio suo nullo impetrato beneficio in matrimonio collocaverit, manet infamia contra ... D. 23.2.14.: Adoptivus filius si emancipetur, eam quae patris adoptive uxor fuit ducere non potest, quia novercare locum habet...*

⁵⁰ C. 5.1.2. Imperator Constantinus: *Si is, qui puellam suis nuptias pactus est, intra biennium exsequi nuptias in eadem provincial degens supersederit degens supersederit, eiusque spatii fine decurso in alterius postea coniunctionem puella pervenerit, nihil fraudis ei sit ...*

⁵¹ C. 5.1.2.

⁵² Inst. 2.8.: *Accidit aliquando ut qui dominus sit alienare non possit, et contra qui dominus non sit alienandae rei potestatem habeat....cum enim lex in soli tantummodo rebus locum habebat quae Italicae fuerant, et alienations inhihebat quae invita muliere fiebant...*

ћин; за евентуалну штету коју би нанео миразним добрима, муж је одговарао због намерно причињене штете, јер је мираз примио у своју корист.⁵³

Начела класичног права о својини над миразним добрима и о реституцији мираза била су усвојена и у посткласично време уз извесне измене. Правило у погледу реституције мираза било је, да муж увек враћа мираз, било то уговорено или не, односно, чак и када је било уговорено да се не враћа, осим уколико није био наследник жене.⁵⁴ И док је за уговарање мираза био довољан *pactum* – обични споразум, договор, за враћање мираза користиле су се нарочите тужбе (*actio rei uxoriae, actio tacita ex stipulatu*). Поступак по овим тужбама није био ни мало једноставан јер је тужилац најпре требало да докаже да је баш он конституисао мираз, затим да докаже из чега се састоји мираз и да докаже да право на подизање тужбе припада њему. У посткласичном праву жени је била допуштена и виндикациона тужба за поједине миразне предмете, а у корист жене због осигурања реституције мираза била је уведена привилегована генерална хипотека над целокупном имовином мужа.⁵⁵ Привилегована генерална хипотека на целокупном имовином мужа била је законска (јер се уводила против воље мужа) и била је прећутна (јер је била заснована на уговору). У вези са наведеном хипотеком интересантно је објашњење Јустинијана због чега је иста уведена. Он наиме, на једном месту каже: „Узнемирени смо честим доласцима жена које се жале да су остале без свог мираза, будући да су ранији повериоци задржали мужевљево имовину... Због тога жене имају првенство над свим повериоцима... Женина хипотека има предност над старијим хипотекама..., јер све што жене имају састоји се од мираза“.⁵⁶

Предбрачни поклон (*donatio ante nuptias*)

Већ смо рекли да од времена Јустинијана имамо упоредо постојање мираза и поклона који долазе с мужевљеве стране. У доминату, предбрачни поклон се по свом циљу и намени све више приближава институцији мираза. Муж управља предбрачним поклоном који служи истим циљевима као и мираз; предбрачни поклон се више не даје ради жениног материјал-

⁵³ Dig. 23.3.17. : (*Paulus libro septimo ad Sabinum*): *In rebus dotalibus virum praestare oportet tam dolum quam culpam, quia causa sua dotem accipit: sed etiam diligentiam praestabit, quam in suis rebus exhibet.*

⁵⁴ И. Пухан, нав. дело, стр. 169.

⁵⁵ C. 5.13.1.1b. : *Et ut plenius dotibus subveniatur, quemadmodum in administratione pillarium rerum et in aliis multis iuris articulis tacitas hypothecas inesse accipimus, ita et in huiusmodi actione damus ex utroque latere hypothecam, sive ex parte mariti pro restitutione dotis sive ex parte mulieris pro ipsa dote praestanda vel rebus dotalibus evictis...*

⁵⁶ C. 8.17.12, 2. : *Et hec cum in personalibus statuerant actionibus, si hypothecam respiciebant, ilico iustitiae vigorem relaxabant et senioribus hypothecas novas mulieris hypothecas, si habebat actions, expellebant, nec ad fragilitatem muliebrem respicientes nec quod et corpora et substantia et omni vita sua marito fungitur, cum paene mulieribus tota substantia in dote constituta est.*

ног обезбеђења за случај смрти мужа, већ као потврда мужевљеве способности да обезбеди материјалну сигурност брачне заједнице. У време Јустинијана, име ове установе је промењено у *donatio propter nuptias*, јер је Јустинијан дозволио да овај поклон може бити установљен и за време трајања брака, а не више само пре закључења брака.⁵⁷ Управо се у том значењу у Дигестама говори о поклону између супружника,⁵⁸ давање поклоне од стране мужа, пре или у току брака, постаје обавеза мужа, односно његовог *pater familias*-а, као што је давање мираза била дужност жене, односно њеног оца или неког трећег лица.

Закључак:

Јустинијаново доба је плаћало данак претходном „златном веку римске историје“, које је због наглог богаћења људи, прихватило навике које су све више водиле у разврат и неморал, што се настојало каналисати стриктним условима за закључење брака. Грамзивост је уништила поверење, поштење и остале врлине старих Римљана. Јустинијан је покушао да путем хришћанства и моралне чистоте коју оно проповеда, допринесе учвршћивању брака и породице и оздрављењу потпуно пољуљаног породичног и друштвеног морала, али на другачијим, рекли бисмо либералнијим основама. Мада је и сам на први поглед пружио лош социјални и правни пример женидбом са Теодором, женом чије је порекло није препоручивало за царицу, због чега је био изложен друштвеној критици, па и презиру, као и потреби да модификује правне норме како би остварио своје емотивно опредељење, он је на тај начин суштински отворио пут ка једном здравијем, отворенијем схватању брака и могућностима за његово закључење изван устаљених, конзервативних социјалних потенцијала.

Иако је хришћанство изменило дотадашње римско схватање о браку као уговору и светој тајни, чињеница је међутим, да хришћанска доктрина није од почетка имала јасно дефинисан став према браку. С друге стране, законске одредбе у вези са закључењем грађанског брака из времена Јустинијана, надживеле су векове и послужиле су као основа за брачно законодавство у већини држава насталих на територији бивше Византије. У тим државама је и данас једино важећ тзв. *грађански брак* склопљен пред надлежним државним органом; они који желе да закључе и *црквени брак* могу то слободно да ураде пред надлежним свештеником, али тај чин нема никакво правно дејство.

---

⁵⁷ Inst. 2.7.3. : ...*sed primus divius Iustinus, pater noster, ...sed et constant matrimonio iustum accipiant et non ante nuptias, sed propter nuptias vocentur et dotibus ...*

⁵⁸ Dig. 24.1.25. : *Sed et si constant matrimonio res aliena uxori a marito donata fuerit, dicendum est confestim ad usucapionem eius uxorem admitti ...*

*Nataša Deretić, Ph.D., Assistant Professor
Faculty of Law Novi Sad*

The Importance of Justinian's Codification Work in the Field of Marital Relations

Abstract

This paper tries to describe theoretically some of the numerous questions regarding the marriage in Justinian's time (525–565). By finishing the work of his predecessors (Gregorian, Hermogenian, Theodosius), Justinian codified the whole of Roman law. Of course, when we speak about Justinian, we also have in mind Tribonian and other members of his team. He introduced many innovations in family, i.e. marital relations: cognate kinship (blood kinship) replaced agnate kinship; the head of a family had no more „right of life or death“ (*ius vitae ac necis*) over the family members; marriage was reformed and a lot of restrictions were abolished as well as many pagan rituals involved in the act of getting married, and the divorce was no more „duty but right“.

Under the influence of Christianity that was spread in the first century among slaves and the poor and the moral purity that had been preached by Christianity – Justinian continued the policy of his predecessors (August, Constantine, Theodosius) towards strengthening marriage and family. Even in the period of spreading Christianity across the Roman Empire, ancient Roman religious rituals were becoming less common due to decreased importance of religion and ethics. Roman legislation in that period did not insist on formalities in the process of getting married; it insisted on a mutual agreement of a bride and bridegroom and after that the marriage was contracted as a „legal union“ – *consensus facit nuptias* – as the Romans said. In the Justinian time, although the marriage was under a great influence of Christianity, it required no church blessing for a contracted marriage. That condition will be introduced by Leo the Wise in the 9th century for the Eastern Roman Empire. According to Justinian, a marriage is „the relationship of a husband and wife that contains permanent life community“. The procedure and the attached activities that accompany the act of getting married (engagement, dowry, premarital gift, prenuptial contract or *instrumentum dotale*, for the persons of higher classes) were contained in the provisi-

ons of *Institution, Digest, Codex and Novellae* and these have been referred to in the discussion about the topic in questions. Historical, comparative, legal and dogmatic methods have been used for the purpose of producing this paper.

CONCLUSION: An analysis of provisions from the mentioned parts of Justinian's codification has lead us to a conclusion that they were the foundations for matrimonial legislation (with respect to both concluding marriage and divorce) in most states of the former Byzantine empire. Even today, only a secular marriage concluded before relevant state authorities is considered to be valid. Those wishing to be married in church are free to do so in the presence of the clergyman in charge, but this act has no legal effect.

Key words: roman marriage, marital ability, novelites in the sphere of family and matrimonial relations, obstacles for concluding marriages, a church blessing (*sponsalia*), engagement, dowry.